

MUĞLA'NIN KALİTELİ BİR YAŞAM EKSENİNDE GELİŞME OLANAKLARININ KÖMÜRLE ENERJİ ÜRETİMİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

The evaluation of development possibilities in Muğla in the framework of coal based energy production

Semra Purkis*

10

Öz

Kömürle işletilen termik santrallerle enerji üretimi hem kömürün yenilenemez oluşu hem de ortaya çıkardığı sosyo-ekolojik bedeller nedeniyle aslında oldukça pahalı bir enerji üretimi biçimidir. Günümüzde tüm Dünyada kömürlü termik santrallerle enerji üretiminden daha temiz alternatif kaynaklarla enerji üretimine doğru bir yöneliş varken, Türkiye’de termik santral projelerinde hızlı bir artış görülmektedir. Termik santrallerin yol açtığı toprak, hava ve su kirliliği buldukları bölgelerde her türlü yaşam üzerinde olumsuz etkilerde bulunurken, var olan diğer ekonomik sektörleri de olumsuz etkilemektedir. Bu çalışmada termik santral projelerinin artışı, mekanın ve doğanın yeniden üretiminin hızlanması çerçevesinde tartışılarak, Muğla ilinin varolan potansiyellerinin alternatif bir gelişme anlayışı ile değerlendirilmesinin olanaklı olduğu öne sürülmektedir. Bu iddia niceliksel verilerle de desteklenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Gelişme, Doğanın Yeniden Üretimi, Muğla, Kömürlü Termik Santraller, Yaşam Kalitesi.

Abstract

Energy generation from coal-fired power plants is a rather expensive way of providing energy when considered coal is a non-renewable resource and also it leads to a very high socio-ecological costs. Currently, while there is a tendency towards cleaner alternative energy sources almost all over the world, there is a significant increase in coal thermal power plant projects in Turkey. Coal thermal power plants pollute soil, water and air in the vicinity and affect all life

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisat Bölümü, Uluslararası İktisat Ana Bilim Dalı,
E-Posta: purkis@mu.edu.tr, ORCID Numarası: 0000-0001-6291-5634
Assoc. Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
Department of Economics, Muğla, Turkey, ORCID Number: 0000-0001-6291-5634
Geliş Tarihi / Received: 27.09.2018- Kabul Tarihi / Accepted: 29.09.2018

forms negatively, they also have adverse effects on the other economic sectors. In this study, increase in coal-fired power plant projects is analysed in the framework of acceleration of production of space and production of nature and it is argued that an alternative development path by using existing potentials in Muğla is possible. The argument is supported by the quantitative data as well.

Keywords: Development, The Production of Nature, Muğla, Coal Fired Power Plants, Quality of Life.

Giriş

İktisatta yaşam standartlarının iyileşmesi, büyüme ve kalkınma kavramlarıyla analiz edilegelmektedir. Büyüme ve kalkınma iktisadın en tartışmalı ana konularından biridir. Genellikle büyümeden milli gelirdeki sayısal artışlar kastedilirken, kalkınmanın büyüme de içeren çok daha kapsamlı niteliksel sıçramaları temsil ettiği kabul edilir. Liberal yaklaşım daha çok niceliksel üretim artışlarıyla ilgilenirken, bu üretim artışlarından elde edilen gelirin nasıl bölüştüğü, işsizlik yaratıp yaratmadığı, üretim artışlarının demokratik ve artan oranda katılımcı bir kültürle sağlanıp sağlanmadığı; sağlık, eğitim, yaşam süresi beklentisi, güvenli gıda standartlarının yükseltilmesi gibi yaşam kalitesini arttırmaya yönelik konularla ilgilenmediği gibi; büyümenin bilimsel ve sanatsal üretimin niteliksel olarak yükseltilmesi, toprak-hava-su/deniz kalitesi açısından sağlıklı çevrelerde yaşama hakkı, yurttaşların cinsel kimlik farklılıklarını ve fikirlerini özgür ve eşit bir biçimde ifade edebileceği, barınma, eğlenme, çalışma ve dinlenme gibi ihtiyaçlarını yine özgür ve adil bir biçimde giderebilecekleri kentlerde yaşama hakkı, insan merkezli olmayan, eko sistemdeki bütün organik ve inorganik varlıkların varolma haklarının gözetildiği eko-haklar gibi konuları içeren bir büyüme olup olmadığı gibi konularla da ilgilenmemiştir. Bu makalede, liberal yaklaşımın gözönüne almadığı bütün bu özellikleri barındıran türden bir gelişme anlayışı, kaliteli bir yaşam ekseninde gelişme olarak adlandırılmıştır. Liberal perspektif hızlı büyüme ile birlikte bu konularla ilgili sorunların kendiliğinden ya da teknolojik yeniliklerle çözüleceği varsayımına dayanır ve sosyo-ekolojik sorunlarla sistemin işleyişini ilişkilendirmez. Liberalizme eleştirel yaklaşan ve sosyo-ekolojik sorunları kapitalizmin işleyişi ile ilişkilendiren yaklaşımlarsa sınırsız büyüme anlayışına karşı çıkarak, dikkatlerini yukarıda sözü edilen konular üzerine yoğunlaştırmışlardır. Sınırsız sermaye birikimini temel alan liberal yaklaşım, her ne kadar insan merkezli ve doğadaki diğer canlı ve cansız varlıklara insana hizmet ettiği ölçüde değer biçen bir anlayış olarak eleştirilse de, aslında birikimin sürdürülmesi adına insanı beşeri sermaye olarak üretimin basit bir aracı, doğayı da sınırsız birikimi sağlayacak kaynak deposu olarak görerek araçsallaştırmaktadır. Bu anlayışın günümüzde ortaya çıkardığı sonuç,

dünya nüfusu içinde her yıl gelir ve servet bölüşümü açısından derinleşen eşitsizlikler, üretim ve gelir artışına karşın artan işsizlik ve yoksulluk, sıklaşan çevresel felaketler, toprak-su-hava kalitesinde telafisi olanaksız bozulmalar, betonlaşan kentler ve otoriterleşen rejimler olarak kendini göstermektedir. Milli gelirdeki sayısal artışları temel alan bu görüş, gerekli önlemler alınmadan yapılan üretimin yol açtığı çok çeşitli biçimlerdeki toplumsal ve ekolojik¹ bedelleri sayıların ardına gizler ve bunları dışsallık olarak görmeyi ve önemsizleştirmeyi tercih eder. Hatta sınırsız birikim mantığının yol açtığı kara, hava ve su/deniz kirliliğinin yarattığı olumsuz koşullar, “yeşil” ekonomi adı altında yeniden üzerinden kâr elde edilebilecek, sermaye birikimine yeni ve karlı yatırım alanları açacak ve böylelikle sermayenin değerlendirilmesine olanak sağlayacak fırsatlar olarak görülebilmektedir (bkz. Smith, 2007). Sermayenin kendisine yeni ve kârlı yatırım alanları bulma güclüğü ile karşılaştığı kriz dönemlerinde (Harvey, 2012a) birbirlerine bağlı olarak hem mekânın hem de doğanın üretimi eğilimleri hızlanmakta ve adeta her ikisine de saldırı haline dönüşmektedir.

Ekonomik kriz derinleştikçe doğanın sermayeleştirilmesi² hızlanmış ve daha önce fiyat mekanizmasına içerilmeyen ya da mülkiyete konu olmayan biyofiziksel ‘varlıkların’ fiyat mekanizmasına içerilerek birikimin mantığı içine dahil edilmesi özellikle Güney ülkeleri için ekonomik gelişmenin yolu olarak uluslararası kuruluşlarca tavsiye edilmeye başlanmıştır (Castree, 2010: 14). Neoklasik iktisadın Yeni Kurumcu versiyonunun sürdürülebilirlik söylemi çerçevesinde toplumsal müştereklere/zenginliklere fiyat biçilmesi ve bunlar üzerinde mülkiyet haklarının belirlenerek dışsallıkların içselleştirilmesi yaklaşımı, daha çevre dostu bir neoliberalizmin olanaklı olduğu ve çevresel sorunların piyasa mekanizması çerçevesinde çözülebileceği biçiminde bir ideolojinin yaygınlaşmasına hizmet etmektedir. Bu yaklaşımın uzantısı olarak bütün yaşam formlarının ve ekosistemin değişim değerine tabi tutulabileceği ve sermayeleştirilebileceği anlayışı yerleştirilmiştir. Dolayısıyla pratikte sürdürülebilirlik, ekosistemin sürdürülmesinden çok, sınırsız birikimin sürdürülmesinde, daha önce birikimin dışında kalabilmiş en hassas alanların bile kâr maksimizasyonu mantığı içine alınmasının sürdürülebilirliği anlamına gelmiştir. Ancak, bütün canlıların ortak yaşam alanları olan denizlerin ve karaların altı ve üstünde ne varsa hepsinin sermayeleştirilerek kısa dönemli kâr amaçları için yağmalanması, aynı zamanda toplumun geniş kesimlerinin bunlardan yararlanma olanaklarının gasp edilmesi ve onlardan yoksunlaştırılması anlamına gelmekte ve ekolojik tahribatı derinleştirmektedir (Purkis, 2018: 82).

Sistemin 1970’li yılların başından beri içine girdiği günümüzde sürmekte olan ve en uzun krizi sonrası dizayn edilen yeni dünya düzeni politikaları çerçevesinde bir yandan mekanın ve doğanın yeniden üretimi³ hız kazanırken diğer yandan karlılığı düşük sanayilerle birlikte kirli sanayiler de küreselleşme söylemi altında gelişmekte olan ülkelere kaydırılmıştır. Harvey’e göre (2014: 261, 262), sermaye ekonomik krizi dünyanın farklı coğrafyaları arasında dolaştırabildiği gibi ekolojik krizi de dolaştırabilmekte ve ekonomik ve ekolojik krizleri uzam ve zamanda erteleyebilmektedir. Dolayısıyla Dünyanın bir yanında ekolojik yıkımlar yaratırken, kârlarını başka coğrafyalara aktarmaktadır. Dünya Bankası baş ekonomistlerinden Profesör Larry Summers’ın ifadeleri sermayenin mantığını hiçbir yoruma gerek bırakmayacak biçimde ortaya koymaktadır. Ona göre kirli endüstrilerin az gelişmiş ülkelere taşınması daha çok teşvik edilmelidir, çünkü orada hava kirliliğinden insanlar hastalandığında ve öldüğünde, ücretler düşük olduğundan bunun maliyeti düşük olur (Miller, 2008: 143). Türkiye’de kömürlü termik santral projelerindeki artışa da bu çerçevede yaklaşmak mümkündür. Kömürlü termik santral projelerindeki artış sadece Türkiye’nin enerji ihtiyacını karşılamak ya da elektrik üretimini arttırarak birim fiyatını düşürmek gerekçeleriyle açıklanamaz. Üstelik bu santrallere verilen alım garantileri elektrik fiyatlarının düşmesi yerine arttırılması ile sonuçlanmaktadır. Kömürlü termik santral projelerindeki artış, krizi aşma çabasında kendisine karlı yatırım alanları arayan sermaye için farklı bir mekânsal yatırım ve kaynak aktarımı biçimi olarak görülmelidir. Bu tür enerji yatırımları, doğanın hızla sermayeleştirildiği ve bu yolla yeniden üretildiği mekânsal yatırım biçimlerinden biridir. Bu yatırımların öncelikli yatırım kapsamına alınarak çeşitli vergilerden muafiyet, yatırım, fiyat ve elektrik alım garantileri gibi çok çeşitli destekler ve teşvikler görmesi karlılığını arttırmaktadır. Bu teşviklerle birlikte yerli kömürle çalıştırılan termik santrallerin kömür sahaları üzerinde bulunan köylerin kamulaştırılması, buralarda yaşayanları yerinden ederek yaşam ve geçim araçlarından yoksun bırakmakta ve köylülerden sermayeye büyük bir kaynak aktarımına yol açmaktadır⁴.

Günümüzde fosil yakıtlarla enerji üretimi Batılı gelişmiş ülkelerden başlayarak birçok ülkede sınırlanıp, alternatif ve daha temiz enerji üretimine geçiş teşvik edilirken (Shearer, Ghio, Myllyvirta, Yu, and Nace 2017). Türkiye’de kömürlü termik santral projeleri hız kazanmaktadır. Türkiye, 2017’de proje aşamasındaki kömürlü termik santral kapasitesinde Çin ve Hindistan’dan sonra üçüncü sıradadır (a.g.e. 14). En yüksek kömürlü santral kapasitesine sahip Çin ve Hindistan bile kömürlü termik santraller yoluyla enerji üretimini azaltmaya yönelik adımlar atarken, Türkiye kapasitesini yaklaşık 67 GW’a

çıkartmayı hedeflemektedir (Shearer vd. 2016: 66). Söz konusu projeler enerji fiyatlarının düşürülmesi ve enerjide dışa bağımlılığın azaltılması söylemiyle meşrulaştırılmaktadır. Bu santrallerin ağır metaller ve zehirli partiküller içeren baca gazlarının bitkiler, hayvanlar, hava-toprak ve su kaynakları üzerinde yarattığı geri dönülmez tahribatlar ve insan sağlığı üzerinde yol açtıkları yaşamsal sorunlar yanında bir de gereksinim duydukları kömürün çıkarılması için yaşam alanlarının ve tarihsel zenginliklerin yok edilerek yörede yaşayan köylülerin göçe zorlanması nedenleriyle santrallerin ürettiği enerji aslında çok pahalıdır.

Ortaya çıkan kirliliğin başka önemli bir bedeli de bu santrallerin buldukları bölgelerde diğer ekonomik faaliyetlerin verimliliğini düşürmesi ya da tamamen ortadan kaldırmasıdır. Burada ekonomik sektörler ve aynı anlama gelmek üzere farklı sermaye grupları arasında bir seçim yapılmaktadır. Bu çerçevede Muğla'da hali hazırda varolan termik santrallerin yenilenmesi ve bunlara yeni ek ünitelerin yapılmasının yaratacağı sosyo-ekolojik bedeller ve diğer ekonomik faaliyetler üzerinde yol açtığı ve açacağı tahribatlar yerine, burada alternatif olarak daha kaliteli bir yaşam ekseninde farklı bir kalkınma anlayışı çerçevesinde değerlendirilebilecek Muğla'nın varolan zenginliklerine ve bunların gelişme potansiyellerine işaret edilmeye çalışılacaktır. Farklı bir gelişme ve dünyayı algılama biçimi yerel ve bölgesel toplumsal, kültürel ve çevresel ihtiyaçları gözönüne alan, daha çok yerine daha az enerji tüketimini teşvik eden enerji politikaları çerçevesinde, alternatif kaynaklardan enerji üretimi ile olanaklıdır. Burada amaç bir fayda maliyet analizi⁵ yapmak değildir. Belirtildiği gibi bazı verilerle var olan duruma kısaca dikkat çekilerek, Muğla'da niceliksel değil, niteliksel olarak yüksek standartların yakalanabileceği bir gelişmeye olanak verecek sektörlerle dikkat çekmek amaçlanmıştır.

Sayılarla Muğla Ekonomisi ve Potansiyel Zenginlikleri

Güney Ege Kalkınma Ajansı'nın İş ve Yatırım Ortamı (2017a) başlıklı raporuna göre Muğla'nın kısa, orta ve uzun vadede yatırım çekilmesi beklenen potansiyel yatırım alanları şöyledir:

Öncü Sektörler (Kısa Vadeli)

- Tarımsal Üretim Su Ürünleri
- Deniz-Kum-Güneş Turizmi Madencilik
- Yat İmalatı

Öncelikli Sektörler (Orta Vadeli)

Medikal Turizm
Yenilenebilir Enerji
Organik Tarım
Tarıma Dayalı Sanayi
Ekolojik Turizm
Tıbbi ve Aromatik Bitki Üretimi

Hedef Sektörler (Uzun Vadeli)

Bilgi ve İletişim Teknolojileri
Kozmetik Sanayi

TABLO 1: TÜRKİYE VE MUĞLA İÇİN İKTİSADİ FAALİYET KOLLARINA GÖRE CARİ FİYATLARLA GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA (NACE Rev.2-Bin TL)

YIL	Bölge Adı	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Sektörler toplamı	Vergi-sübvansiyon	GSYH
2014	Türkiye	134724745	576440635	1097024575	1808189955	236275921	2044465876
2014	Muğla	3303531	3952770	13819565	21075866	2753980	23829846
Muğla	%	%2,45	%0,69	%1,26	%1,17	%1,17	%1

Kaynak: TÜİK

Tablo 1'e göre, 2014'de Türkiye GSYİH'sı içinde tarım %6,58; sanayi %28,19 ve hizmetler %53,65 yer tutarken, Muğla'nın toplam GSYİH'sının % 13,86'sı tarımdan; %16,58'i sanayiden; %57,99'u hizmetlerden elde edilmektedir. Türkiye'nin toplam tarım üretimi değerinin yaklaşık %2,5'i Muğla'dan kaynaklanmaktadır. Muğla'da toplam yaratılan gelir içinde tarım kesiminin payı Türkiye ortalamasının iki katından fazladır ve 73.353 işletme bitkisel üretim ve hayvancılık faaliyetleri ile uğraşmaktadır. 2016 yılında tarımsal üretim geliri 5 milyar TL'ye ulaşmıştır (GEKA, 2017a: 10). Tarım ürünleri içinde katma değeri en yüksek olanlar içinde su ürünleri, yaş sebze meyve üretimi, örtü altı domates ve bal önde gelmektedir. Muğla'da sanayi sektörünün payı ise Türkiye ortalamasından oldukça düşüktür. Muğla'da sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmaların yaklaşık %40'ı tarıma dayalı imalat yapmaktadır. 238 firmanın 85'i zeytinyağı imalatı yapmaktadır ve sadece Milas'ta 54 adet zeytinyağı fabrikası bulunmaktadır. Tarıma dayalı imalatçıların sadece 16'sı ihracat yapmaktadır. Muğla'da sanayi sektöründe yaratılan gelirden diğer önemli faaliyet alanları maden, mermer, inşaat, mobilya ve tekne imalatıdır. Hizmet sektöründe ise turizm başı çekmektedir.

Yine Tablo1'in ortaya koyduğu başka önemli bir konu da, Muğla'nın aldığı sübvansiyonlardan daha çok net vergi ödeyen bir şehir olmasıdır. Muğla, 2017 sonu itibarıyla toplam vergi tahsilatının içindeki payı %0.42 ile Türkiye'de 21. sıradadır.

TABLO 2: TÜRKİYE VE MUĞLA İÇİN EKONOMİK FAALİYETLERE (ISIC, Rev.3) GÖRE İHRACAT (1000 ABD Doları)

YIL	2015	2015	Muğla %
BÖLGE KODU	TR	TR323	
BÖLGE ADI	Türkiye	Muğla	
Toplam	143838871	382696	%0,27
Tarım ve ormancılık	5756596	31390	%0,55
Balıkçılık	368235	149272	%40,54
Madencilik ve taşocakçılığı	2798896	37716	%1,35
İmalat	134389890	164309	%0,12
Elektrik, gaz ve su	73861	-	--
Toptan ve perakende ticaret	445282	4	--
Gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri	1967	-	--
Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri	4145	5	%0,12

Kaynak: TÜİK

2015 yılında Muğla'nın ihracatının %8,2'si tarım ve ormancılık; %39'u balıkçılık; %9,85'i madencilik ve taşocakçılığı; %42,9'u imalat sektörü ürünlerinden oluşmaktadır. Tablo 2'den görüldüğü gibi Muğla tek başına Türkiye'nin toplam su ürünleri ihracatının %40'ından fazlasını sağlamaktadır. GEKA'ya göre (2017a:11, 29) su ürünleri ihracatı 2016 yılında 2015'e göre %17 artarak ülke ekonomisine 1 Milyar 72 Milyon TL katkı sağlanmıştır. Su ürünleri sektörü, balık yetiştiriciliği ve işlenmiş deniz ürünleri ile birlikte ilin toplam ihracatının %73'ünü oluşturmaktadır. Muğla'nın ihracatında önem sırasıyla su ürünlerinden sonra madencilik ürünleri, yaş meyve ve sebze, gemi ve yat gelmektedir. Madencilik sektöründeki firmaların büyük bir kısmı mermer firmalarıdır. Muğla'nın ithalatının hemen hemen tamamı imalat sanayii ürünleridir. Muğla'nın ihracatı ithalatının üzerindedir, 2015 yılı verilerine göre (İhracat-ithalat) 240.591.000 Dolar dış ticaret fazlası vermektedir ve Türkiye'nin ihracatı içindeki payı artmaktadır.

Turizm

Muğla ekonomisinin başı çeken sektörü turizmdir. Muğla İstanbul ve Antalya'dan sonra Türkiye'nin en çok turist çeken üçüncü kentidir. TÜİK verileri kullanılarak 2016 yılı için Muğla'ya giriş çıkış yapanların sayıları ile kişi başına ortalama harcamalar çarpılarak yapılan hesaplama göre Muğla'nın turizm gelirleri 2016'da ortalama 1.3 milyar Dolar olmuştur. Bu rakam sadece hava ve deniz yoluyla gelen vatandaş (ikameti yurt dışında bulunan) ve yabancı turistleri kapsamakta, karayolu ile gelenleri kapsamamaktadır. 2016 yılında Türkiye ve Muğla'ya gelen turist sayısında darbe kalkışması nedeniyle önemli bir düşüş ortaya çıkmış ve Muğla'ya gelen yabancı turist sayısı %41 oranında düşmüştür (GEKA, 2017a: 12). Muğla korunaklı koyları, yeşil alanları, tarihi değerleri ve kültürel mirası ile önemli bir yat turizmi ve eko-turizm potansiyeli taşımaktadır. Muğla 2016 yılı öncesinde düzenli olarak yılda ortalama 3 milyon turist çekmekteydi. TÜİK'e göre 2017 yılında ortalama kişi başı harcama 681 dolardır. Muğla'nın yeniden önceki turizm potansiyeline ulaşılması durumunda yıllık turizm gelirlerinin 2 milyar doları aşması beklenmektedir.

Günümüzün dünyasında kitle turizminin yerini turistlerin gelirleri, yaşam biçimleri, zevkleri, eğitim ve kültür düzeyleri, cinsiyetleri, yaşları ve çevre duyarlılıkları gibi bireysel özelliklerine göre çeşitlendirilmiş bir turizm anlayışı almaktadır. Turizmin tanımı da artık seyahatin amacına ve seyahat edenin türüne ve tatilin süresine bakılmaksızın geçici bir süre için alıştığı çevre dışına çıkan insanların her türlü faaliyetleri biçimindedir. İş amacıyla alıştığı çevre dışına çıkanlar aynı zamanda bunu, turizmin bugünkü geniş anlamında, turistik bir gezi olarak değerlendirebilmektedirler (Purkis, 2009: 3, 4). Muğla'da ise hala ekonomiye katma değeri düşük olan bir turizm türü olarak kitle turizmine ağırlık verilmektedir. Bu durumdan turizm sektörü işletmecileri de yakınmaktadır (Purkis 2008: 74, 87). Daha yüksek gelir bırakacak, çevre kalitesine duyarlı, eğitilmiş turistleri çekecek alternatif turizm biçimlerinin yapılabilme olanakları ise aşırı yapılaşma, kirli enerji üretimi ile hava-kara ve deniz kalitesinin bozulması, arkeolojik değer taşıyan alanların tahrip olması ve sadece kıyı turizmine ağırlık verilmesinin yol açtığı sorunlar gibi nedenlerle hergün azalmaktadır. Bütün bunlara karşın Muğla'nın varolan ekolojik değerleri korunarak, çevresel kaliteye en az baskı yapan ancak katma değeri yüksek turizm biçimlerine yönelmesi halen olanaklıdır. Bu tür bir turizm anlayışına ayak uyduramayan yerler uluslararası tur operatörlerince ucuz tatil yöreleri olarak sınıflanmakta ve Dünya turizm gelirlerinden daha düşük pay almaktadır.

Tarım ve Hayvancılık

Muğla ili tarım ve hayvancılık sektöründe başı çeken ürünlerin su ürünleri, yaş sebze meyve üretimi ve bal üretimi olduğu yukarıda belirtilmişti. Muğla ili tarımsal üretim potansiyeli bakımından deniz kültür balıkçılığı, badem, çam balı, balmumu, taze barbunya ve taze börülce üretiminde birinci; yağlık zeytin alanıyla ve nar üretimiyle ikinci (yağlık zeytin üretiminin 2012-2016 yılları ortalaması 140 bin tondur; ilin tarım topraklarının %42,7'sini zeytinlikler oluşturmaktadır; Muğla Türkiye nar üretiminin %15'ini karşılamaktadır); susam, limon, kekik, kuru börülce ve anasonda da üçüncü sıradadır. Domates, greyfurt, keçiboynuzu, kereviz, marul, pazı, roka, turunç, yenidünya ve portakal üretiminde ülke sıralamasında ilk beş il içinde yer almaktadır. 40 bin dekara yakın sera alan büyüklüğü açısından 4. sıradadır (TÜİK; GEKA, 2017a,b; 2018).

Muğla ilinde büyükbaş ve küçükbaş hayvan işletme sayısı toplam 29.822'dir. Muğla'da 2016 yılında hayvansal üretimin değeri 1.626.820 TL'dir, Türkiye hayvansal ürünler değeri içindeki payı %1'dir (TÜİK). 2010-2017 döneminde toplam büyükbaş hayvan sayısı yükseliş trendine girerek %48,5 artmıştır (GEKA, 2018: 20). 2010-2017 döneminde Muğla'daki kovan sayısında %49'luk, bal üretim miktarında %145'lik bir artış görülmektedir (GEKA, 2018: 22). Muğla ili, 982.601 kovan varlığı ile ülkemiz toplam kovan varlığının yaklaşık %15'ine sahiptir. Türkiye'deki çam balı üretimin yaklaşık olarak %75-80'lik kısmı Muğla'daki basralı, ormanlık sahalarda gerçekleşmektedir. Dünyada üretilen çam balının %85'i, Muğla ilinden sağlanmaktadır. 2016 yılında yaklaşık 15.875 ton bal üretimi yapılmıştır. Muğla Arıcılar Birliği (MAYBİR)'e kayıtlı yaklaşık 4.900 arıcı bulunmakta, aileleriyle ve sektörün tüm bileşenleri dikkate alındığında 30-35 bin kişi bu sektörden geçimini sağlamaktadır (MAYBİR; GEKA, 2017a: 11). Önemli bir gelir kaynağı olan ve insan beslenmesinde önemli yeri olan arı yan ürünlerinin (polen, probolis, arı sütü) üretiminde istenilen seviyeye gelmek için de gerekli eğitim ve teşvik çalışmaları devam etmektedir. Muğla ilinin 2016 yılında Türkiye genelinde arıcılık sektöründe arıcılık yapan işletme sayısı, toplam kovan sayısı ve balmumu üretiminde 1. iken, bal üretiminde Ordu ilinden sonra 2. olduğu görülmektedir. Muğla tarım ve hayvancılığın ülke ekonomisine yaptığı katkı açısından Antalya, Konya, Mersin, Şanlıurfa, İzmir, Adana, Ankara, Bursa ve Manisa'nın ardından 10. sırada yer almaktadır (GEKA 2017a: 11).

2017 yılı tarım istatistiklerine göre; Muğla'da toplam işlenen tarım alanı 110.354 hektardır ve bu alan giderek daralmaktadır; sera meyve ve sebze üretimi 631.301 ton, organik bitkisel üretim 21.102 ton ve organik üretim

yapan çiftçi sayısı 1096 kişidir, organik üretim miktarı ve çiftçi sayısı artma eğilimindedir. Türkiye organik tarım üretimi alanları içinde Muğla'nın payı % 1.1'dir (TÜİK; GEKA 2017b: 15). Muğla ilinde toplam tarımsal alan ile meyveler, içecek ve baharat bitkilerinin ekim alanı bakımından Milas ilçesi sırasıyla 755.919 ve 544.137 dekarlık alan ile ilk sırada yer almaktadır. Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin ekilen alanı ile sebze bahçeleri alanında Seydikemer ilçesi sırasıyla 23.646 ve 5.680 hektarlık alan ile ilk sıradadır. Süs bitkileri alanı bakımından ise Dalaman ilçesi 232 dekarlık alan ile toplam alanın yaklaşık %80'ine sahiptir (GEKA 2017b).

Balıkçılık: Muğla ili, 1.479 km'lik kıyı şeridiyle Türkiye kıyılarının (8333 km) yedide birine sahiptir ve nüfusunun % 2,05'i olan yaklaşık 19.000 kişi avcılıktan geçimini sağlamaktadır. Muğla ili, su ürünleri açısından önemli bir potansiyele sahip olup üretimi yapılan balık türleri alabalık, çipura, levrek, çinekop, sariağızdır. Ayrıca fangri, mercan, sinagrit, sivriburun, karagöz ve lahos balıklarının deneme üretimleri yapılmaktadır. Muğla ili balıkçılık alanında ülke üretiminin %65'ini karşılamaktadır. 2017 yılında Muğla'nın toplam ihracatının yaklaşık %73'ünü tek başına su ürünleri sektörü oluşturmaktadır (GEKA 2018: 23). Deniz kültür balıkçılığı üretiminde Türkiye'de birinci olan Muğla ilinin su ürünleri ihracatı yukarıda belirtildiği gibi her yıl artarak Türkiye'nin önemli gelir kaynaklarından biri olmayı sürdürmektedir.

Organik tarım: Muğla'da gelişme potansiyeli yüksek olan en önemli sektörlerden biri de organik tarımdır. Ülke genelindeki organik tarım alanlarının sadece %1,1'lik kısmı Muğla'dadır. 2016 yılı verilerine göre Muğla ilinde 88 bin dönüm arazide organik tarım yapılmaktadır. 34 organik tarım faaliyeti yürüten ticari işletmenin 13'ü zeytinyağı üretimi/işleme ve paketlemesi faaliyetlerini yürütmektedir. Muğla genelinde zeytin-zeytinyağı başta olmak üzere portakal, badem, nar, mandalina, yonca, kekik ve adaçayı gibi ürünlerin organik olarak üretimi, işlenmesi ve ticareti ön plandadır. Milas'ta zeytin-zeytinyağı, Datça'da badem, Fethiye ve Seydikemer'de sebze, Ortaca ve Köyceğiz'de narenciye, Gökova'da susam ve Marmaris'te çam balı ürünlerinde organik tarım üretim, işleme, depolama ve paketleme yatırımları potansiyeli yüksektir (GEKA, 2017b: 4).

Tıbbi ve aromatik bitki üretimi: Muğla'nın gelişme potansiyeli yüksek üretim alanlarından bir tanesi de tıbbi ve aromatik bitki üretimidir. Bu bitkiler ilaç yapımı, parfümeri ve kozmetik sanayiinde kullanılmaktadır. Sığıla, defneyaprağı, kekik, adaçayı ve laden yaprağı bu ürünlerin başında

gelmektedir. Bununla birlikte; sandal, kantaron, papatya, nergis, lale, ekinezya, yasemin, zambak, menekşe, gül, manolya, yabani mersin, turunçgil kabuğu, turunçgil çiçeği ve zeytin yaprağı da kısmen üretilmektedir. Bu ürünler içinde Türkiye özellikle kekik ve defne üretiminde dünya birincisidir ve söz konusu ürünler ihraç edilmektedir. Relikt (Relic) bitki türleri arasında yer alan Sığla ağacı sadece Amerika'nın bazı bölgeleri ile Köyceğiz'de yetişmesine rağmen söz konusu potansiyel yeterince değerlendirilememektedir. Köyceğiz ve çevresinde yoğunlaşan yaklaşık 1.222 hektar alana sahip sığla ormanlarından düzenli şekilde sığla yağı üretilmemektedir. 1999 yılında 7.874 kg sığla yağı üretilirken 2013 yılında sadece 1.110 kg sığla yağı elde edilebilmiştir (GEKA, 2018: 28).

Yat İmalatı

Yat imalatı sektörü Muğla ihracatında 2012-2015 yılları arasında ortalama yıllık 18 Milyon Dolar ihracat rakamıyla su ürünleri ve maden ihracatından sonra üçüncü sırada yer almaktadır. (GEKA, 2017a: 17). Yat imalat sektöründe bakım-onarım faaliyetleri önemli bir gelir kaynağıdır. Yat imalatının yanında, çekek ve kıslama hizmeti gelirlerinden de önemli bir ekonomik getiri elde edilebilmektedir. Yat üretimi ve ihracatı Muğla'nın potansiyeli yüksek ekonomik sektörlerinden bir diğeridir.

Sanayi

İşlenmiş tarım ürünleri sanayii Muğla sanayi sektörü içinde başı çekmektedir. Muğla'da sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmaların yaklaşık %40'ı tarıma dayalı imalat yapmaktadır. Tarıma dayalı gıda sanayi alanında çalışan firmaların %85'i zeytinyağı üretimi ile uğraşmaktadır (GEKA 2017a: 22). Zeytinyağı kalitesinin artırılması, ihracatı ve zeytinyağından üretilebilecek ürünler konusunda Muğla önemli potansiyellere sahiptir. Tarıma dayalı işlenmiş ürünler arasında bal ve petek üretimi, meyve suyu üretimi ve su ürünleri üretimi sayılabilir. Bütün bu alanlarda önemli potansiyeller bulunmaktadır. Örneğin meyve suyu üretiminde ve ihracatında kullanılacak narenciye ürünlerinin çoğu dallarında çürümektedir. Muğla'da imalat sanayi firmalarının %24,71'i mermer üretimi, %2,29'u maden ürünleri üretimi yapmaktadır. Muğla sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin sadece %28'i ihracat yapmaktadır (GEKA, 2017a: 16, 28). Muğla sanayi sektörü içinde firma sayısı bakımından üçüncü en büyük sektör inşaat sektörüdür, ardından mermer sektörü gelmektedir. Maden sektörü de ikinci sıradadır. İnşaat sektörünün Türkiye'de özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren ekonominin lokomotif sektörü haline gelişinden (Purkis, 2016) Muğla da payını almıştır. Yeniden düzenlenen SİT tanımlamaları ile birlikte Muğla'da daha önce korunan bir çok hassas

ekolojik ortamın koruma derecelerinin düşürülmesi, 2B yasası, Bütünşehir yasası, imar affi ve maden çıkarma ve arama faaliyetlerinde ÇED süreçlerinin gevşetilmesi Muğla'nın en önemli zenginlikleri olan orman ve kıyı alanlarını çeşitli derecelerde yapılaşmaya açarak ekolojik dengeyi tehdit etmektedir. Kontrolsüzce artan inşaat faaliyetleri mermercilik, taşocağı ve madencilik faaliyetlerinin de kontrolsüzce artmasına neden olmaktadır. Muğla, Akdeniz ve Ege denizine 1.479 km kıyı uzunluğuna sahip, yüzölçümünün %67'si orman ve %22'si özel çevre koruma bölgelerinden oluşan bir kenttir. Bu faaliyetler insanla birlikte doğadaki bütün canlıların sağlığına zarar verdiği gibi, yaş sebze ve meyve üretimi, turizm, balcılık, zeytincilik gibi Muğla'nın önemli gelişme potansiyeli olan sektörlerine ve kıyıları ve tarihi alanları gibi zenginliklerine zarar vermektedir. Bu durum dikkate alınarak söz konusu faaliyetlere verilen izinlerde sıkı ÇED süreçleri uygulanmalıdır.

Muğla İli İçin Seçili Diğer Sosyo-Ekonomik Göstergeler

Muğla, 2011 yılında Türkiye sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasında 8. sırada yer almaktadır, aynı yılda kişi başına gayri safi katma değer (TR 32) 14.534 TL'dir (Türkiye 15 500TL). Okul öncesi (5 yaş) net okullaşma oranı (2015-2016) % 74,6 (Türkiye % 55,5); ortaöğretim okullaşma oranı % 83,8 (Türkiye %79,8); derslik başına öğrenci sayısı (ilkokul- ortaokul) 18 (Türkiye 25); orman alanının yüzölçümüne oranı (2016) %67 (Türkiye %29); özel çevre koruma bölgeleri alanlarının yüzölçümüne oranı %22 (Türkiye %3); tabiat parkı sayısı (2016) 8 (Türkiye 206); işsizlik oranı (2013) %7,3 (Türkiye %9,7); işgücüne katılma oranı (2013) %55,5 (Türkiye %50,8); nüfus yoğunluğu (Nüfus/Km2)(2015) 72 (Türkiye 102); ortalama hanehalkı büyüklüğü (2015) 2,9 (Türkiye 3,5); yüksekokul veya fakülte mezunu oranı (2015) %15,96 (Türkiye %14,2) (GEKA 2017a: 5). Bu istatistikler Muğla'nın yaşam kalitesi açısından hala oldukça avantajlı durumda olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Kalkınma söylemi İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazanan önceki dönemin sömürge ülkelerinin bir ölçüde sanayileşerek/modernleşerek/kapitalistleşerek merkez ülkeler yörüngesinde dünya ekonomik sistemine katılmalarının sağlanmasında anahtar kavramlardan biri olarak ortaya çıkmış olsa da, günümüzde daha çok, çalışmanın başında bahsettiğimiz ekonomik olan ve olmayan unsurları içeren, bütün canlıların yaşam kalitesinde iyileştirmeler sağlayan ekoloji merkezli bir gelişme anlayışına doğru evrilmektedir. Kalkınma literatüründe baskın olan Clark ve Fourastie'nin üç sektör teorisi, Batılı gelişmiş ülke deneyimlerinin gelişmekte olan ülkelere örnek alınarak izlenmesi gerektiği anlayışı ile geliştirilmiştir. Bu yaklaşımın

kalkınmanın yapısal değişmeyi içerdiği ve yapısal dönüşümün de temel ölçütleri olarak milli gelir içinde aşamalı olarak tarım sektörünün payının azalarak sanayi sektörünün payının arttığı, en son olarak da hizmet sektörünün bu iki sektöre göre en yüksek payı aldığı, ne pahasına olursa olsun büyüme ve sanayileşme anlayışı, ekolojik bedellerin ciddi boyutlara ulaşmasıyla farklı açılardan sorgulanmaya başlanmıştır. 1996 yılında UNDP'nin hazırladığı insani gelişme raporunda büyüme ile insani gelişme arasında her zaman pozitif bir ilişki olmayabileceğine, dünyada zengin ve fakirler arasında artan kutuplaşma, işsizlik, yoksulluk ve çevresel sorunlar karşısında büyümenin yapısı ve niteliğine daha fazla önem verilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Hükümetler tarafından gerekli önlemler alınmadığında büyümenin, işsiz, acımasız, sessiz (anti-demokratik), köksüz (geçici) ve geleceksiz olabileceği belirtilmiştir.

Günümüzde üretim ve tüketimde yerelliğe ve kendine yeterliğe ağırlık veren, kardan çok ihtiyacı temel alan, sağlıklı ve güvenli gıda üretimi için yerel tohumlarla yapılan tarıma önem veren, daha fazla tüketmek için daha fazla enerji üretimi yerine enerjiyi verimli kullanan, aşırı tüketmeye dayalı olmayan bir yaşam kültürüne ve alternatif kaynaklardan enerji üretimine ağırlık veren; bütün bunlar yanında hiyerarşik toplumsal örgütlenmeler yerine daha demokratik, katılımcı, cinsel ve kültürel farklılıklara ve ekolojiye duyarlı, eşitlikçi ve yatay toplumsal örgütlenme modelleri tartışılmaktadır. Bu modeller hızlı sanayileşmeyi kalkınmanın temel itici gücü olarak gören eski tip kalkınma-niceliksel büyüme anlayışı yerine doğanın kendini yenileme hızına uyumlu ve ihtiyaç eksenli, iyi yaşamı hedefleyen bir niteliksel kalkınma anlayışını tartışmaya açmaktadır (bkz. Bookchin 1982, 1990; Harvey 2012b; Kovel 2007). Kömürlü termik santrallerin yeraltı sularını kurutması, deniz kenarında kurulanların deniz eko sistemini bozması ve deniz canlılarını öldürmesi, tarım topraklarını kalıcı olarak tarım yapılamaz hale getirmesi, atmosfere karbon dioksit salımını arttırarak sera etkisine yol açması, bacada tutulamayan gazların ve ağır metallerin insan sağlığına ve bölgede yaşayan diğer canlılara ciddi zararlar vermesi, termik santrallerin bacalarından atılan küllerin ve küllerle birlikte atılan arseniğin geniş bölgelerde bütün canlı yaşamı yok etmesi, ormanları kurutması, bacadan atılan kükürt dioksit gazının çevredeki bitkiler ve sebzeler üzerine çökerek onlar üzerinde yanıklar oluşturması, döllenmeyi engelleyerek verimliliği ve kaliteyi düşürmesi gibi etkileri Muğla'daki Kemerköy, Yatağan ve Yeniköy termik santralleri ve Türkiye'deki diğer santraller için bilimsel çalışmalarla tespit edilmiştir (bkz. Kantarcı 2017, 2018a, 2018b). Bu etkenler Muğla'da deniz ve alternatif kara turizmi çeşitleri, su ürünleri üretimi, balcılık, zeytincilik, tıbbi ve aromatik bitki

üretimi, organik tarım ve bunlara dayalı sanayiler, tekne imalatı gibi gelişme potansiyeli yüksek ekonomik faaliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir. Termik santrallerin hâlihazırda yaptığı söz konusu olumsuz etkilere karşın, daha fazlasına meydan verilmemesine, ortaya çıkan tahribatın azaltılmasına (ekolojik tahribatların tamamen giderilmesi olanaklı değildir) ve var olan potansiyellerin geliştirilmesine yönelik kısa, orta ve uzun vadeli önlemlerin alınması için öncelikle politik bir niyete gereksinim vardır. Bu yapıldığında Muğla ili hala iyi ve kaliteli bir yaşam için gerekli potansiyellere fazlasıyla sahiptir.

DİPNOTLAR

- 1 Ekoloji kavramı toplumsal olanı da kapsamaktadır. doğanın üretimi tezine göre tarihin her döneminde insan toplumları geçimlerini sağlamak için belli ölçülerde doğayı üretmişlerdir. Ancak, ilk kez kapitalizmde doğa, toplum karşısında dışsal gerçeklik olarak görülmüş ve sağladığı kullanım değerleri metalaştırılarak, sosyal varoluşun sistematik bir koşulu haline getirilmiş ve radikal bir biçimde nesneleştirilmiştir (Smith, 2007: 22). Doğanın üretimi tezi toplum ve doğa ikiliği görüşünü aşarak, onları dinamik bir birlikteliğe sahip, bütünlüklü bir bakış açısıyla iç içe kavrar (Purkis, 2018: 78). Doğanın sosyal üretimi görüşü doğal süreçlerin varlığı ve gücünü hiçbir şekilde yadsımaz; yerçekimi, biyolojik ve jeolojik süreçler varlıklarını ve devamlılıklarını sosyal emekten almazlar, ancak onların birçok etkisi çeşitli derecelerde dönüştürülür. Bu görüş, doğanın kapsamlı tahakkümünün gerçekleştiğini değil, tersine bunun bir fantezi olduğunu öne sürerek liberal anlayışı eleştirir (Purkis, 2018: 78).
- 2 Harvey'e göre (2014: 16. Bölüm) sermaye kendi doğasını üretirken, DNA'larımıza, hatta farklı yaşam formlarına kadar doğanın elinden geldiğince her özelliğini mülkiyete konu ederek özelleştirir, ticarileştirir, parasallaştırır ve onu sermaye formuna sokar. Bu süreçte doğadaki kullanım değerleri değişim değerleri üretimine dönüştürülerek parasallaştırılır ve sermayeleştirilir. Artık bütün canlıların yaşamının temeli olan doğa, sadece üretim sürecine girdi sağlayan kaynak deposu değil, aynı zamanda kendisi mülk edinilen bir "varlıktır". Dolayısıyla, özel kişiler metalaştırılmış doğa üzerindeki mülkiyet hakları üzerinden toplumsal servet sağlamakta özgür hale gelirler. Doğanın sermayeleştirilmesi kavramı birkaç farklı anlamda kullanılmaktadır. Kapitalist mantıkla, doğadan gelecekte elde edilecek kazanç akışlarının iskonto edilerek, değişime konu olamayacak doğal ortamların, niteliklerin ve süreçlerin bugünkü değerlerinin bulunması biçiminde nicelikselleştirilerek parasallaştırılmasını (Harvey, 1996: 153);

Kapitalist şirketlerin üretim sürecinde bilim adamlarını istihdam ederek onların doğayla ilgili bilimsel kapasitelerini (emek gücü) üretim araçları ile birleştirerek doğanın bir meta olarak dönüştürülmesini ve üretilmesini sağlamaları (Castree, 2001: 195); kitledirilen doğal alanların ve ürünlerin şirketler tarafından yeniden üretilerek, metalaştırılması, pazarlanması ve finansallaştırılması girişimlerini (Smith, 2007: 18) kapsar. Hepsinde ortak olan nokta, daha önce ortak kullanıma açık olan doğal ortamların ve varlıkların nicelikselleştirilerek artan oranda mülkiyete konu olması, doğanın laboratuvar ortamında yeniden üretilmesi yoluyla metalaştırılması ve sermaye birikimine içerilmesidir, yoksa doğanın üretilmesi ve doğanın sermayeleştirilmesi kavramlarından doğanın kendi kendine artı değer ürettiği kastedilmemektedir (Purkis, 2018: 78). Emek gücü olmadan doğa, doğa olmadan emekgücü sermaye birikiminin temeli olan artı değeri üretemez.

- 3 Bkz. Lefebvre 1991; Harvey 1981 ve Smith 2007.
- 4 Muğla'da eskiyen Yatağan, Kemerköy ve Yeniköy kömürlü termik santrallerinin yenilenerek bunlara ek ünitelerin yapılması ve kömür sahalarının genişletilmesi için 48 köyün kaldırılması planlanmış ve hâlihazırda 10 köy boşaltılmıştır. Sosyo-ekolojik bedellerin yanında sözkonusu bölgede Lagina ve Stratonikeia antik kentleri bulunmakta ve bu antik kentlerin 3. Derece SİT alanı olan tarihi eserlerle dolu çevresindeki bölge de santrallerin ruhsat alanı içinde bulunmaktadır. Ayrıca, boşaltılacak köyler içinde de (büyükşehir yasasına göre mahalleler) önemli tarihi eserler bulunmaktadır.
- 5 Doğal ortamların kitledirilmesine yol açan büyük mekânsal yatırımlar yapılırken genellikle fayda-maliyet analizleri kullanılır. Bu mantık sürdürüldüğünde herhangi bir yatırımın (burada kömürlü termik santral) yapılmasıyla elde edilecek ürünün fiyatındaki düşüşle, söz konusu yatırımın yaratacağı “dışsallıkların” doğaya ve insan topluluklarına, yani ekolojiye vereceği seçili bazı zararların parasal ifadeleri karşılaştırılır. İnsanın yanında birçok yaşam biçimini kapsayan ekolojik “maliyetler”, elde edilecek fiyat avantajına göre düşük çıkarsa (aslında burada söz konusu olan yatırımın karlılığıdır) o yatırımın yapılması uygun görülecektir. Ekonomik/indirgemeci bir yaklaşım olmasından öte, böyle bir analizin tam anlamıyla yapılması ne olasıdır ne de etikdir. İnsanın yaşamına ve doğadaki diğer yaşam biçimlerine ne değer verilecektir? Yaşamın ikamesi/ fırsat maliyeti var mıdır? Geri dönülemez ekolojik tahribatlara ne değer

verilecektir? Canlıların yaşamlarını ve gezegenin sürekliliğini kısa dönemli kâr hesaplamalarına konu etmek etik midir? Bu analizlerde maliyet hesaplamalarına insan unsurunun, hava kirliliğinin yol açtığı hastalıklar dolayısıyla sağlık harcamalarındaki ek artışlar ve hastalık dolayısı ile yaşanan işgünü kayıpları çerçevesinde dâhil edilmesi analizin arkasındaki mantığı gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

Bookchin, M. (1982). *The Ecology of Freedom: The Emergence and the Dissolution of Hierarchy*, Palo Alto: Cheshire Books.

Bookchin, M. (1990) *Remaking Society: Pathways to a Green Future*, Boston: South End Press.

Castree, N. (2001) *Marxism, Capitalism, and the Production of Nature*. İçinde: Castree, N. ve Braun, B. (eds.). *Social Nature, Theory, Practice, and Politics*, Malden, Oxford: Blackwell, 189-207.

Castree N. (2010) “Neoliberalism and the Biophysical Environment: A Synthesis and Evaluation of the Research”, *Environment and Society: Advances in Research* 1, 5–45

GEKA (2017a) (Güney Ege Kalkınma Ajansı), *Muğla İş ve Yatırım Ortamı Raporu*, Muğla Destek Ofisi, hazırlayan: Mehmet Sert. http://geka.gov.tr/Files/Mu%C4%9Fla%20%C4%B0%C5%9F%20ve%20%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Ortam%C4%B1_1592017163931.pdf, erişim: 27.08.2018.

GEKA (2017b) (Güney Ege Kalkınma Ajansı), *Muğla Organik Tarım Yatırım Raporu*, Muğla Destek Ofisi, hazırlayan: Mehmet Yasin Kartal, http://geka.gov.tr/Files/Organik%20Tar%C4%B1m%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Raporu_1592017163946.pdf, erişim: 28.08.2018

GEKA (2018) (Güney Ege Kalkınma Ajansı), *Muğla Tarım ve Hayvancılık Sektör Yatırım Raporu*, Muğla Destek Ofisi, hazırlayan: Mehmet Yasin Kartal, http://geka.gov.tr/Files/Mu%C4%9Fla%20Tar%C4%B1m%20ve%20Hayvanc%C4%B1l%C4%B1k%20Sekt%C3%B6r%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Raporu_972018101700.pdf, erişim: 28.08.2018.

- Harvey, D. (1981). *The Urban Process Under Capitalism: A Framework for Analysis*. İçinde: Michael D., Scott A. S. (der.), *Urbanisation and Urban Planning in Capitalist Society*, London: Methuen Co.&Ltd., 116-121.
- Harvey, D. (1996). *Justice, Nature and the Geography of Difference*, Cambridge, Oxford: Blackwell.
- Harvey, D. (2012a). *Sermaye Muamması: Kapitalizmin Krizleri*, Çev. Sungur Savran, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2012b) *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*; London, Brooklyn: Verso.
- Harvey, D. (2014) *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*, New York: Oxford University Press.
- Kantarıcı, M. D. (2017) *Trakya'da Vize, Saray ve Çerkezköy Kömürleri ile Çalıştırılacak Termik Santrallerinin Çevreye Yapacağı Kümülatif Etkiler Üzerine Ekolojik Bir Değerlendirme*, VII. Ulusal Hava Kirliliği ve Kontrolü Sempozyumu, Hava Kirlenmesi Araştırmaları ve Denetimi Türk Milli Komitesi Akdeniz Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Çevre Mühendisliği Bölümü 1-3 Kasım, Antalya.
- Kantarıcı, M. D. (2018a) *Karacahisar ve Çevresinde 27-29. 01.2018 Tarihinde Yapılan Arazi Çalışmasındaki Tespitler, Çam İbrelere ile Kocayemiş Yapraklarında Termik Santral Baca Gazı Etkileri*. Milas Kent Konseyi ve Muğla Çevre Platformu (MUÇEP) tarafından Milas'da 29. 01.2018 tarihinde düzenlenen Gereme'de Neler Oluyor Başlıklı panelde sunulan Bildiri.
- Kantarıcı, M. D. (2018b) *Muğla'nın Üç Termik Santrali 35. Yılda Ekolojik Açıldan Bir Değerlendirme*, Milas Kent Konseyi ve Muğla Çevre Platformu (MUÇEP) tarafından Milas'da 29.01.2018 tarihinde düzenlenen Gereme'de Neler Oluyor Başlıklı panelde sunulan Bildiri.
- Kovel, J. (2007) *The Enemy of Nature: The End of Capitalism or the End of the World?* London, New York: Zed Books
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*, İng. Çev. D. Nicholson-Smith, Oxford: Blackwell.

- MAYBİR (Muğla İli Arı Yetiştiricileri Derneği) <https://www.maybir.org.tr/mugla-cam-bali>, erişim: 28.08.2018.
- Miller, R. C. (2008). *International Political Economy: Contrasting World Views*, Londra: Routledge.
- Purkis, s. (2008). *Turizmle Kalkınma ve Kentlerin Kimlik Arayışları: Marmaris Örneği*, Marmaris Ticaret Odası Ekonomi Yayınları III.
- Purkis, S. (2009). *Dünyada Turizm Endüstrisinin Örgütlenmesi ve Marmaris Örneği*, 17-19 Haziran. 2009'da, Eskişehir'de EconAnadolu, Anadolu International Conference'da sunulan bildiri.
- Purkis., S. (2016). "İstanbul'da İnşaat Odaklı Birikimin Durdurulamayan Yükselişi: Konut Fazlasına Karşın Artan Konut Açığı". *Mülkiye Dergisi*, 40(4), 91-111.
- Purkis, S. (2018). *Yönetişim Küreselleşme Sürdürülebilirlik Üçgeninde Yeşil Ekonomi Ne Kadar Yeşil Tartışmasına Alternatif Bir Teorik Çerçeve Önerisi*. İçinde: Uçma Uysal T. ve Kurt, G. (eds.), *Disiplinler arası Bakış Açısı ile Yönetişim*, Ankara: Gazi Kitabevi, 57-92.
- Shearer C., Ghio C., Myllyvirta L., Yu A., and Nace T. (2016). *Boom and Bust: Tracking the Global Coal Plant Pipeline*, CoalSwarm, Sierra Club, Green Peace Report.
- Shearer C., Ghio C., Myllyvirta L., Yu A., and Nace T (2017). *Boom and Bust: Tracking the Global Coal Plant Pipeline*, CoalSwarm, Sierra Club, Green Peace Report.
- Smith, N. (2007). "Nature as Accumulation Strategy", *Socialist Register*, 43, 16-36. TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, erişim 30.08.2018.
- UNDP (1996) *Human Development Report*, New York, Oxford: Oxford University Press, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/257/hdr_1996_en_complete_nostats.pdf, erişim: 2.09.2018.